

İklim ve Çevre Tarihi Araştırmalarında Osmanlı Arşivinin Kullanımına Bir Derkenar: Yağmur Duası*

*A Note to the Use of the Ottoman Archives in Environmental
and Climate History Studies: Rain Prayer*

Alim Baki Akkoç**

Öz

Özellikle XX. yüzyıldan itibaren sanayileşme ve insan nüfusunun artması ile birlikte çevre ve iklim problemleri kendisini çok daha fazla hissettirerek büyük krizlere dönüşmeye başlamıştır. Yaşanan sorunların etraflıca ve derinlemesine araştırılma ihtiyacı, meselenin tarihsel süreçte nasıl cereyan ettiğinin veya benzer hadiselerin geçmişte hangi sıklıkta meydana geldiğinin açığa çıkarılmasını zaruri kılmıştır. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesinde faaliyetlerini sürdüren Osmanlı Arşivi, Osmanlı Devleti döneminde üretilen arşiv belgelerinin muhafaza edildiği çok zengin belge koleksiyonlarına sahip dünyanın sayılı arşivleri arasında yer almaktadır. Osmanlı Arşivi'nde çevre ve iklim tarihine yönelik araştırılacak alanlara temas eden farklı başlık ve temalarda yapılacak belge taramasında tespit edilen belgeler, araştırma alanlarına yeni perspektifler kazandırmaktadır. Yağmur duası, dinî ve kültürel açıdan kadim bir ritüel olmakla birlikte duanın icra edildiği zaman ve yerlerle ilgili yaşanan kuraklık hadisesinde bizlere veriler sunmaktadır. Bu doğrultuda Devlet Arşivleri Başkanlığının Belge Tarama Sistemi'nde yapılan araştırma sonucunda yağmur duasıyla ilgili belgeler tespit edilerek bunların üretilme gerekçelerine göre tasnifi yapılmıştır. En sonunda ise bu belgelerden hareketle yağmur duasının icra edildiği yerler harita üzerinde, duanın gerçekleştiği dönemler ise tabloda gösterilmiştir. Böylece meselenin istatistiki açıdan daha rahat analiz edilmesine imkân tanınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İklim ve Çevre Tarihi, Osmanlı Arşivi, Yağmur Duası, Kuraklık.

* Makale geliş tarihi: 30 Kasım 2021, kabul tarihi: 22 Aralık 2021, araştırma makalesi.

** T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Tanıtım Hizmetleri Şube Müdürlüğü Koordinatörü, İstanbul-Türkiye, alimbaki@yandex.com, ORCID

ABSTRACT

Environmental and climate problems have begun to turn into major crises since the twentieth century in particular by making themselves apparent much more with the industrialization and increase in the human population. The need for a comprehensive and thorough study of the experienced problems made it necessary to reveal how the issue occurred in the historical process or how often similar events happened in the past. The Ottoman Archive, which continues its service under the Directorate of State Archives and preserves the archival documents produced during the Ottoman Empire, is among the few archives in the world with substantial document collections. The documents to be found in the researches made under different titles and subjects regarding the environmental and climate history in the Ottoman Archives might bring new perspectives to the research areas. Although the rain prayers is an ancient ritual in terms of religion and culture, it provides us with data about the times and places where the prayer is performed. Documents related to the rain prayer were identified and classified according to the reasons for their production by the research carried out in the Document Scanning System of the Directorate of State Archives. Finally, the places where the prayer for rain was performed are shown on the map and the periods when the prayer took place are shown in the table based on these documents. Thus, it was ensured that the issue could be analyzed statistically more easily.

Keywords: Climate and Environmental History, Ottoman Archives, Rain Prayer, Drought.

I. İklim ve Çevre Tarihine Genel Bir Bakış

DÜNYANIN neresinde olursa olsun insanların yaşadığı yerlerde iklim ve çevre şartlarının elverişli olması, insanların yaşamını sorunsuz olarak idame ettirebilmesindeki en temel unsurların başında gelmektedir. Bu sebeptendir ki insanlığın tarih boyunca yeryüzündeki yerleşim tercihlerini/zorunluluklarını, iklim ve çevrenin kendilerine bir intizam sunduğu alanlardan yana kullandıkları görülmektedir. İklim ve çevre, yaşam döngüsü içerisinde girift hâle gelen kavramlar olup bunların birbirlerine olan tesirinin günümüzde çok daha fazlalaştığını söylemek mümkündür.

İklim, kısaca yeryüzünün herhangi bir yerinde uzun yıllar boyunca yaşanan ya da gözlenen tüm hava şartlarının ortalama değerlerini ifade etmektedir. İklim; insan etkinliklerini, refahını ve sağlığını çok değişik yollardan etkilemektedir.¹ Bu bakımdan geçmişten günümüze insanlığın yaşadığı çevreyle ayrı düşünülmesi imkânsızdır. Bu vazgeçilmez birliktelik, dinamik bir etkileşimi de beraberinde getirmektedir. Bu süreçte, zorunlu olarak hayatını sürdürme çabasında olan insan, yaşadığı ekolojik dokudan yararlanmakta ve buna bağlı olarak çeşitli uygulamalar sergilemektedir.² İnsan topluluklarının yaşadıkları alanlarda başta sağlık ve beslenme

¹ Murat Türkeş, "Küresel iklim değişikliği nedir? Temel kavramlar, nedenleri, gözlenen ve öngörülen değişiklikler", *İklim Değişikliği ve Çevre Dergisi*, C. 1, S. 1, (2008), s. 26.

² İbrahim Yenigün, *Günümüzle Karşılaştırmalı Değerlendirmeler Işığında Çevre Tarihi*, (Doktora Tezi), Harran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şanlıurfa, 2017. s. 1.

gibi hayati meselelerdeki problemlerle yüzleşmemesinin yolu, iklim ve çevre arasındaki ritmin kusursuz olarak işlenmesinden geçmektedir. Hartmann Wedding iklim değişimlerinin yaşam üzerindeki etkisini şu şekilde ifade etmektedir:

“İklim durumunu genellikle pek olağan bir durum olarak ele alırken, yaşantımızda oynadığı çok kesin rolü pek düşünmeyiz. Oysaki, burada her derecedeki iklim değişimleri ve iklim değişmezlikleri büyük önem taşır. İklim değişmezliği, beslenmemizin temellerini teşkil eder ve geniş anlamda yaşantımız için ön şarttır. Lokalden rejonale(bölgesel) ve hatta globale giden ölçülere kadar uzanan iklim değişimleri ise ürün kötülüklerine, açlıklara, su taşkınlarına, buzul aşamalara ve genellikle felâket veya afet dediğimiz olaylara sebep olabilir. Afet dediğimiz olay, yaşantımızın hava ve iklime ne denli bağlantılı olduğunu gözlerimize sokar.”³

İklimdeki değişikliklerin çevreye ve mevcut bir nizam içerisinde yaşamlarını sürdürme pratiğine/konforuna sahip insanlara dayattığı menfi hakikatler; şüphesiz ki insanları hayatta kalma, dirlik ve düzenlerini sağlama gibi en temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için farklı arayışlara sürüklemektedir. İklimin çevreye ve insan üzerine etkisi kadar son dönemlerde yapılan çalışmalar beşerî faktörlerin de iklim üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır. Beşerî faktörlerin başında ise sanayi inkılabı ile başlayan makineleşme ve üretimdeki hızlı artış gelmektedir.

Sanayi inkılabı; insanların yaşam pratiklerinde ulaşımdan üretime, sağlıktan kentleşmeye kadar birçok sahada olumlu neticeler meydana getirmiştir. Sanayileşme, insanlara sunduğu bu tartışılmaz konfor alanlarının yanında birtakım iklim ve çevre sorunlarına da yol açmaktadır. Bu durumun ortaya çıkardığı en makro problem ise iklim değişikliğidir. İklim değişikliği; fosil yakıtların yaygınlaşması, arazi kullanımındaki değişiklikler, ormansızlaştırma ve sanayi süreçleri gibi insan etkinlikleriyle atmosfere salınan sera gazı birikimlerindeki hızlı artışın doğal sera etkisini kuvvetlendirmesi sonucunda yerkürenin ortalama yüzey sıcaklıklarındaki artışı ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan etkileri ifade etmektedir.⁴ Meselenin küresel bir nitelikte olması bu alanda iklim konferanslarının düzenlenmesi, Kyoto Protokolü (1997) ve Paris Antlaşması (2015) gibi birçok devletin taraf olup sorumluluklar üstlendiği metinlerin imzalanmasına giden süreçlerin yaşanmasını sağlamıştır.

Farklı nedenlerle ortaya çıkan iklim veya çevre problemleri tarih boyunca insanların ve diğer canlıların yaşamlarını doğrudan etkileyen neticelere yol açmıştır. Günümüzde insan nüfusunun önceki dönemlere nazaran fazlalığı ve buna bağlı tabii kaynakların her geçen gün azalması gibi etkenler, çevre sorunlarını daha şiddetli bir biçimde hissettirmektedir.

İnsanın içerisinde yaşadığı, varlığını, özelliğini ve niteliğini fiziksel olarak algıladığı ortam olarak tanımlanan fiziki çevre, oluşumu bakımından doğal ve yapay

³ Hartmann Wedding, “Dünyanın İklim Tarihi”, *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, C. 72, S. 72 (1969), s. 194. Bu makale Hartmann Wedding’in (8.2.1968 günü Ankara Devlet Meteoroloji Enstitüsünde verdiği konferansın metnidir.)

⁴ Tijen İçci, Nesrin Çobanoğlu, “İklim Değişikliğinin ve İklim Değişikliğiyle İlgili Küresel Anlaşmaların Çevre Etiği Bakımından Değerlendirilmesi”, *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 7 (2), (2019), s. 130-146.

olarak ikiye ayrılabilir. Doğal çevre, insanın müdahalesi dışında gerçekleşirken yapay çevrede insanın etkisi vardır. Zaman zaman, yaşanan çevrede doğal ve yapay kaynaklı çevre sorunları zuhur edebilir. Zira çevre sorunları, insanların sonradan oluşturduğu çevrenin doğal çevreye etkileri ile yapay çevrede var olan olumsuzluklar ve her iki çevrede de görülen sorunlardır.⁵

İnsanlığın lokal veyahut global mahiyette maruz kaldığı iklim ve çevre sorunlarına yönelik vakaların özellikle XX. yüzyılda ciddi artışlar kaydettiği görülmektedir. Bunun neticesinde zuhur eden meselelerin çözümüne dair farklı disiplinlerde bilimsel mahiyetteki araştırmalar hızlanmıştır. İklim ve çevre tarihine yönelik araştırmaların da tamamen bu zaruret ile ilintili olduğunu söylemek mümkündür.

Artık çevre sorunlarının ulaştığı boyut, çevre politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında ulusal ve uluslararası işbirliğine yönelik çalışmaların da istikametini belirlemektedir. Bu politikaların sorunsuz olarak hayata geçirilebilmesi içinse çevre sorunlarını ve nedenlerini iyi çözümlenmek gerekmektedir. Bunun için çevre tarihinin iyi bir şekilde araştırılarak günümüzdeki çevre sorunlarını, maziyle müştereken değerlendirmeye ihtiyaç vardır. İşte burada çevre tarihi araştırmalarına yönelik çalışmalar ayrı bir önem kazanmaktadır.⁶ Elbette çevrenin yerel ve global ölçekteki en önemli öznesinden birisi olan iklimi de yapılan çalışmalardan bağımsız düşünmek imkansızdır.

Günümüzde iklim ve çevre tarihini merkezine alan çalışmalar olduğu gibi ana teması bunların olmadığı ancak bu alanlara dair kıymetli verilerin sunulduğu çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalar, iklim ve çevre kavramlarının geçmişten günümüze birçok bakımdan disiplinlerarası şumulünü ortaya koymaktadır. Bu bakımdan ilgili alanlarla doğrudan veya dolaylı olarak yapılan çalışmalarının birbirlerinin mütemmim cüzü gibi telakki etmek yerinde olacaktır.

II. İklim ve Çevre Tarihi Araştırmalarına Bir Kaynak Olarak Osmanlı Arşivi

Çevre, iklim ve doğa şartları insanlar ve devletler açısından tarih boyunca varlıklarının sağlıklı bir şekilde devamı için önemli bir yere sahip olmuştur. Bir alt disiplin ve disiplinlerarası çalışma olan çevre tarihi 1960-1970'li yıllarda çıkmış olup tarihte dış mekan ve doğa koşullarının toplumları ne şekilde etkilediğinin yanı sıra geçmiş dönemlerde toplumların doğa ve çevre ile olan ilişkilerini ele alan bir disiplindir.⁷

Tarihte, iklim ve çevre konusunda ortaya çıkan problemler, diğer devlet ve diğer uygarlıklarda olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de birtakım hayati sorunların doğmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin üç kıtada geniş bir coğrafyada

⁵ Duygu, İlhan, *Türkiye'de Benimsenen Çevre Etiği Yaklaşımları: Gönüllü Çevre Kuruluşları Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013, s. 10-11.

⁶ Gülizar Çakır Sümer, "Türkiye'de Bilimsel Etkinlikler Üzerinden Çevre'nin Tarihsel Yolculuğu: 1960-2008 Dönemi" *Eskişehir Osmanlı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 241. (2010), s. 241.

⁷ Vi An Lu, "XIV. ve XVII. Yüzyıllarda İklimsel ve Doğal Şartların Osmanlı İmparatorluğu'na Etkisi", *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4, S. 2, (Temmuz 2018), s. 218.

hüküm süren bir devlet olması ilgili alanlardaki problemlerle daha sık karşılaşmasına/yüzleşmesine sebebiyet vermiştir. Yaşanan bu sorunlar devlet kayıtlarına dolayısıyla arşivlere yansımıştır. Günümüze ulaşan bu kayıtlar hem dönemin çok boyutlu aydınlatılmasına hem de günümüzde Osmanlı Devleti'nin hükümran olduğu coğrafyada iklim ve çevre alanlarındaki meselelerin tarihî arka planlarını irdeleme fırsatı sunmaktadır. Yine bu arşiv belgeleri, ilgili alanlardaki güncel olarak yaşanan krizlerde ve muhtemel risk planlamalarında birincil derecede veriler ihtiva etmektedir.

Son dönemlerde dünyada olduğu gibi ülkemizde de iklim ve çevre tarihine yönelik akademik çalışmaların sayısında ciddi bir artış olmuştur.⁸ Bu durum, konu hakkında literatürün her geçen gün zenginleşmesine ve farklı disiplinlerde meselelerin incelenmesine katkı sağlamaktadır.

İklim ve çevre tarihi ekseninde ele alınacak arşiv kaynaklı çalışmalara baktığımızda bunların genel olarak kuraklıkla bağlantılı, kıtlık ve göç gibi idari, iktisadi ve sosyal meselelere neden olduğu alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun yanı sıra son dönemlerde iklim ve çevre özelinde arşiv kaynaklı spesifik çalışmalar da yapılmaktadır. Son dönemlerdeki çalışmalarda aktüel olarak yaşanan iklim ve çevre problemlerinin yönlendirici bir yanı bulunmaktadır.

İklim ve çevre ile ilintili Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı arşiv kayıtlarına genel olarak bakıldığında ilgili alanlara dönük yaşanan meselelerden devlet birimlerinin haberdar edildiği görülmektedir. Elbette devlet ve tebaa ilişkisi içerisinde zuhur eden problemlerin bertaraf edilmesi ve her anlamda gereken önlemlerin alınabilmesi için bu bilgi akışı önemlidir. Konu hakkında dönemde tutulan ve günümüze ulaşan her kayıt, yapılacak çalışmalar için eşsiz birer kaynaktır.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Belge Tarama Sistemi'nde Osmanlı Arşivi özelinde iklim ve çevreye dönük, "kuraklık, yağmur, çığ, soğuk, yıldırım düşmesi, sel, su baskını, dolu yağması, hava kirliliği, çevre kirliliği, fırtına, orman yangını, orman tahribatı, çekirge istilası" gibi akla ilk gelen kavramlarla dahi arama yapıldığında bu meselelere dönük Osmanlı Devleti'nde farklı dönem ve zamanlarda çok fazla belgeye ulaşılabilmektedir. Öte yandan diğer ülkelerde meydana gelen buna benzer vakalarla ilgili kayıtlar da mevcuttur. Bu kayıtlar daha geniş bir coğrafya için de araştırmacılara değerli veriler sunmaktadır.

Örneğin günümüzde, bilhassa şehirlerde hava kalitesinin düşüklüğü kitlesel anlamda sağlık sorunlarına yol açabilmektedir. Meselenin hassasiyetine binaen dünyada ve ülkemizde gerçek zamanlı hava kalite indeksi online olarak takip edilebilmektedir. Bu konu hakkında belli başlıklarda Osmanlı Arşivinde yapılacak araştırmada dahi sorunun günümüzdekine benzer şekilde rahatsızlıklara yol açtığını gösteren kayıtların mevcudiyetine tesadüf edilecektir. Mesela, 1853 tarihli bir

⁸ Çevre Tarihine yönelik çalışmalarda İbrahim Yenigün'ün "Günümüzle Karşılaştırmalı Değerlendirmeler Işığında Çevre Tarihi" isimli doktora tezinde konu hakkında yapılan bilimsel çalışmaların listesi sıralanmıştır. S. 23-29. İklim Tarihinde ise Vi An Lu'nun, XIV. ve XVII. Yüzyıllarda İklimsel ve Doğal Şartların Osmanlı İmparatorluğu'na Etkisi adlı makalesinin bibliyografyası konu hakkında yapılan çalışmaları yöntem ve muhteva açısından inceleme fırsatı sunmaktadır.

belgede İstanbul'da Kuleli Hastanesi ve civarındaki kireç fırınında yakılan maden kömürünün çevreyi ve insan sağlığını rahatsız ettiğinden bahisle diğer yerlerde olduğu gibi eskiden kararlaştırıldığı üzere burada da maden kömürü yerine çubuk yakılmasının gerektiği Sadâretten ilgili yerlere yazılmıştır.⁹ Yine 1861 tarihli başka bir belgede, İstanbul'da işleyen vapurların toplum sağlığına zarar verdiğinden bahsedilerek bunların bir düzene sokulması gerekliliğine dikkat çekilip bu hususta hava kirliliğinin önlenmesi için Meclis-i Meâbir'de 17 maddelik bir layihanın hazırlandığından bahsedilmektedir.¹⁰ Bu belgeler, günümüzde olduğu gibi şehrin hava kalitesini muhafaza etme anlamında idarenin hassasiyetini göstermektedir. Öte yandan iklim özelinde yapılacak yüzeysel bir araştırmada, Rusya'nın hava ve iklim haritası adında hazırlanmış bir harita¹¹ ile karşılaşılabilmektedir. Bunların yanı sıra XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı Devleti'nde sulama projelerine ağırlık verilmeye başlanmıştır. Bu çalışmalarla ilgili kayıt, çizim ve istatistiklere de ulaşmak mümkündür. Örneğin Konya Ovası sulama projesi kapsamında Beyşehir Gölü'nün 1904-1913 yılları arasındaki doluluk grafiği hazırlanmıştır.¹²

Belgelerden görüleceği üzere arşiv vesikalarının daha önceden olduğu gibi bundan sonra da farklı bağlam ve konularla ele alınacak iklim ve çevre tarihi araştırmalarına katkı sağlayacağını ve yeni bakış açıları kazandıracağını söylemek mümkündür.

Bu doğrultuda, Osmanlı Arşivinden tespiti yapılan yağmur duası ile ilgili belgeler, iklim ve çevre açısından yağmur duasının icra edildiği dönemlerle ilgili takvimsel olarak önemli bir veri ve istatistik oluşturmaktadır. Zira yağmur duası kuraklık dönemlerinde geçmişten günümüze uygulanan önemli bir ritüel olagelmıştır.

III. Kuraklığa İnsanların Göstermiş Olduğu Metafizik Reaksiyon: Yağmur Duası

Yağmur, genel olarak bütün din ve inanışlarda bereketin bir simgesi olarak görülmüş kuraklık ise Tanrı'nın cezalandırması olarak değerlendirilmiştir. Bu yüzden yağmur yağdırma ile ilgili ritüeller çok eski dönemlere ve geniş bir coğrafyaya uzanmaktadır. İslam literatüründe yağmur duası için, su vermek, sulamak anlamlarına gelen Arapça "istiska" terimi kullanılmaktadır.¹³

İnsanlar açısından ve bilhassa da tarımla uğraşanlar için mevsim döngüsü içerisinde istenilen yağışın olmamasından dolayı ortaya çıkan kuraklık, birçok alanda insanların yaşamındaki ahengi derinden etkileyecek krizlere sebebiyet vermektedir. İnsanlar ise tarih boyunca bu krizleri yaşamamak adına maddi ve manevi arayışlar içine girmişlerdir.

⁹ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Sadâret Mektubî Meclis-i Vâlâ Evrakı (A.MKT.MVL.), 65/29, 19 Zilkade 1269(24 Ağustos 1853).

¹⁰ BOA, Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi (A.MKT.MHM.), 206/13, 4 Recep 1277 (16 Ocak 1861)

¹¹ BOA, Haritalar, (HRT. h.), 1983 29 Zilhicce 1341(12 Ağustos 1923) Belgenin bu tarihten daha önceki tarihlere ait olması kuvvetle muhtemeldir.

¹² BOA, Plan-Proje-Kroki(PLK.p), 2680, 2 Muharrem 1332 (1 Aralık 1913)

¹³ Mustafa Baktır, "İstiskā", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/istiska> (30.06.2021).

Toplumlar, bu durumlarda kendi inanışlarına göre, gerçekleştirdikleri ritüellerle doğaya hükmettiklerini düşündükleri metafizik güçlere yönelerek yağmurun yağması için teşebbüslerde bulunmuşlardır. İnanç sistemlerine göre bu merasimleri ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi dinsel nitelikli ikincisi ise büyüsel karakterlidir. Dinsel nitelikli olanlarda dua ve yakarış ön planda olup yüce varlıkların merhametine sığınılarak yağmur vermesi niyazında bulunulur. Diğerinde ise büyü yardımıyla yağmur yağdırmayı hedefleyen uygulamalar bulunmaktadır. Bunların terkip edildiği yağmur yağdırma merasimleri de bulunmaktadır. Örneğin Anadolu'daki uygulamalarda her ikisi de iç içe geçmiştir.¹⁴

Bu kadim gelenek, Osmanlı döneminde de kuraklığın baş gösterdiği zamanlarda Müslüman ve gayrimüslim unsurlarca uygulanmıştır. Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilhassa İstanbul'da yapılan yağmur dualarında devlet ricalinin de yer aldığı bir organizasyonla bu ritüelin yapıldığı görülmektedir. Selanikî Mustafa Efendi, Tarih-i Selanikî adlı eserinin ikinci cildinde Padişah III. Mehmed döneminde 11 Ramazan 1004 (9 Mayıs 1596) tarihinde yapılan bir merasimden bahsetmektedir. Burada, padişahın fermanı ile devletin ileri gelenleri, alimler ve şeyhlerle Okmeydanı'na gidilerek önce istiska namazının kılındığı ardından ise yağmur duasının yapıldığı ifade edilmiştir.¹⁵

Yağmur Duası ile İlgili Osmanlı Arşivinde Tespiti Yapılan Belgeler

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığının Belge Tarama Sistemi üzerinden “yağmur duası ve istiska” başlıklarıyla yapılan araştırma neticesinde 25 adet belgeye ulaşılmaktadır. Farklı yöntemlerle yapılacak tarama ve araştırmalarda bunların sayısının artması olası bir durumdur. Sistemin bahse konu başlıklarla getirdiği belgelerden aynı vaka üzerinde farklı yazışmaların olduğu belgeler de mevcuttur.

Tespiti yapılan belgelere genel olarak bakıldığında bunların muhteviyat olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir. Bunlardan birincisi, doğrudan yağmur duasına yönelik olanlardır. Bu tür belgelerde, zuhur eden kuraklığa karşı devletin yağmur duasını ne şekilde organize ettiği, ritüelin nasıl yapıldığı ve yağmur duasından sonraki gelişmeleri içeren belgeler yer almaktadır. İkinci tür belgeler ise olayın merkezinde yağmur duasının olmadığı ancak bu duanın icra edildiği anda ortaya çıkan idari ve adli soruşturmalara sebebiyet veren meseleleri ihtiva etmektedir. Bu bakımdan bu tür belgeleri yağmur duasının edilgen olduğu belgeler olarak nitelendirmek yerinde olacaktır.

a) Doğrudan Yağmur Duası İle İlgili Belgeler

Doğrudan yağmur duasını ihtiva eden arşiv kayıtlarında, devletin kuraklığın hissedilmeye başladığı dönemden itibaren bu durumu ortadan kaldırabilmek için

¹⁴ Özlem Demren, “Yağmur Yağdırma Ritüeli Çerçevesinde Ortaköy 'Yağmur Duası' “ *Türkbilgi*, 2006/12, s. 76-77.

¹⁵ Ahmet Kavas, “Osmanlı'da Yağmur Duası”, haz. Sabri Koz, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007), s. 228-229.

yağmur duasını bir metot olarak benimsediği ve bu ritüelin icrası için ilgili makamlarını harekete geçirdiği anlaşılmaktadır. Bu kayıtlarda, yağmur için bu isimden başka, *rahmet*, ve yağmurun Farsça karşılığı olan *bâran* kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir. Yağmur duası için de *istiska* terimi daha yaygın olarak kullanılmaktadır.

Yağmur duası ile ilgili tespiti yapılan belgelerde İstanbul ile ilgili olan belgeler sayıca daha fazladır. Bunun sebebi, şehrin başkent olmasından dolayı bu ritüelin resmi bir organizasyonla icra edilmesidir. Belgelerde ilgili ritüelin ne şekilde organize edildiğini ve hangi kurumların işleyişte yer aldığını da görmek mümkündür. İstanbul'da yapılacak dualar için münhasıran irade çıkarıldığı görülmektedir.

1848 yılında bir müddetten beri yağmur yağmamasından dolayı suda büyük bir azalma olmasından bahisle bunun farklı hastalıklara da yol açacağından bu husustan kurtulmanın münacattan başka tedbiri olmadığı ve bu gibi durumlarda eskiden beri yağmur duası yapılmakta olduğu ifade edilerek konunun Şeyhülislam Efendi ile müzakere edilip gerekli muamelelerin yapılmasına dair padişah iradesi çıkarılmıştır.¹⁶ 1851 yılında yine yağmur azlığından dolayı yapılacak yağmur duasında Reisü'l-kurra Efendi'nin görevlendirilmesi hakkında irade çıkmıştır.¹⁷ 1863 yılında da kuraklık İstanbul'da kendini hissettirmiş ve kuraklığın fevkalade bir hâl aldığından bahsedilerek susuzluğun farklı ihtiyaçlardan dolayı ıstıraplara yol açtığı ifade edilerek Kağıthane'de yağmur duasına çıkılması konusunda irade hazırlanmıştır.¹⁸

1880 yılında Meşihat'a yazılan tezkirede, yağmur duası için iradenin çıktığı ifade edilmiş ve kuraklığın etkisinden, yağmurun gerekliliğinden ve duanın icrasından etraflıca bahsedilmiştir:

“ Malum-ı Ali-i Meşihat-penahileri buyrulduğu üzere bu mevsimde nüzul-ı baran bi'l-cümle mezruat için pek ziyade feyz ve bereketi mucib olub aksi hal ise Maazallah-ı Teala mahsulatça bereketsizlik vukuuna badi olacağından ve hayli vakitten berü yağmur yağmaması sebebiyle mezruatca rahmet-i rahmeniye eşedd-i ihtiyac derkar bulunduğundan sair senelerde baranın inkıtai esnalarında icra oluna geldiği gibi şimdi dahi Ayasofya Cami-i Şerifi İmam-ı Evveli Timur Hafız Efendi ile lazım gelen sair zevat-ı salah-simatın toplanup yağmur duasına çıkılmaları ve bazı emsali misüllü mekteplerce dahi istida-yı rahmet-i hazret-i kadıyyü'l-hacat edilmesi şeref-sadır olan irade-i seniyye-i cenab-ı hilafetpenahi mukteza-yı münifinden bulunmuş olmağla olbabda emrûferman hazret-i menlehül- emrindir.”¹⁹

1892 senesinde yine benzer bir durum söz konusu olmuştur. 12 Ekim 1892 tarihli Şeyhülislam Mehmed Cemaleddin imzalı tahriratta hayli zamandan beri yağmurun yağmamasından dolayı hasıl olan ihtiyaca binaen yağmur için duaya çıkılması hakkında padişah emrinin olduğu belirtilmiş ve daha öncesinde olduğu

¹⁶ BOA, İrâde Dâhiliye (İ.DH.), 178/9651, 18 Ramazan 1264 (18 Ağustos 1848).

¹⁷ BOA, İ.DH. 234/14138 3 Recep 1267 (4 Mayıs 1851).

¹⁸ BOA, İ.DH. 514/34955, 26 Rebiülevvel 1280 (10 Eylül 1863).

¹⁹ BOA, Yıldız Mütenevvia (Y.MTV.), 3/72, 19 Cemaziyelevvel 1297(29 Nisan 1880).

gibi yetmiş bin adet küçük taşın cumaya kadar toplanarak sonrasında Kağıthane civarında hafızlara yağmur için Kur'an'dan belirlenen ayetlerin okutturulması konusunda hazırlıkların yapılması istenmiştir.²⁰ 21 Ekim 1892 tarihli Meşihat tezkiresinde belirtilen şekilde Ayasofya Camii imamı tarafından tertip edilen elliye yakın hafızla sabah erkenden Kağıthane'ye gidilerek merasimin icra edildiği beyan edilmiştir.²¹

Görüldüğü üzere kuraklığın ekonomik ve yaşamsal olarak çok ciddi sıkıntılara yol açtığı belirtilmiş bu durumdan kurtulmanın ise ancak dua ile mümkün olduğu ifade edilmiştir. Bunun ise mutlak bir uygulama olduğunun defaatle izahı yapılmıştır. Aynı zamanda belgelerden de anlaşılacağı üzere duanın icrasında öğrenci ve hafız grupları da ritüelin önemli bileşenleridir. Bu hususun da evraklara yansıdığını ve farklı dönemlerdeki kuraklığın/ yağmur duasının tespitine imkan verdiğini görmekteyiz.

1820 senesinde İstanbul, Üsküdar, Galata ve Eyüp'te istiska duasına çıkan çocuklara dağıtılmak üzere padişah tarafından 15 bin kuruş ihşanda bulunulmuştur.²² 1862 tarihli diğer bir belgede ise yağmurun yağmaması sebebiyle yapılacak dua için İstanbul'da sura yakın mektep çocuklarının ve ilgili merkez hocalarının sonraki günde yapılacak dua için hazır bulunmaları gerektiği ve kendilerine tembihatta bulunulması Sadareten Maarif-i Umumiye Nezaretine bildirilmiştir.²³

İstanbul'un yanı sıra Edirne, Selanik ve Çanakkale'de de doğrudan yağmur duası ile ilgili belgeler bulunmaktadır. 1574 tarihli bir Mühimme Defteri kaydında Edirne kadısına bölgede yağmura çok fazla ihtiyaç duyulmasına binaen ulema ve mektep çocukları ile yağmur duasına çıkılması emredilmiştir.²⁴ Selanik'te 1832 yılında çıkarılan yağmur duası ve akabindeki gelişmelerden bahisle Selanik'te dört gün üç gece yağmur yağdığı ifade edilmiştir.²⁵ Biga ve Gelibolu'da (Çanakkale) uzun süredir yağmur yağmamasından dolayı Hükümetten gelen tebligat doğrultusunda cami ve ibadethanelerde mektep çocukları ve halkın katılımıyla seher vaktinde yağmur duası yapılarak Allah'tan yağmur yağdırması niyazında bulunulduğu ifade edilmiş, yapılan dualara müteakip iki gece bir gün boyunca rahmetin (yağmur) yağdığı ve yağan yağmurun ekili alanlara büyük faydalar verdiğinden bahisle önceki senelere nazaran mahsulde iki katlık bir artışın beklendiği Biga Mutasarrıflığından Sadarete bildirilmiştir.²⁶ Yine 1891'de ihtiyaca bağlı olarak Edirne'de askerlerin ve ahalinin katılımıyla Saray ve kışlanın önündeki meydana yağmur duası yapıldığı Edirne valisi tarafından Mabeyne çekilen telgrafta bildirilmiştir.²⁷

²⁰ BOA, Y.MTV. 68/110, 20 Rebiülevvel 1310 (12 Ekim 1892).

²¹ BOA, Y.MTV. 69/92, 29 Rebiülevvel 1310(21 Ekim 1892).

²² BOA, Cevdet İktisat (C.İKTS.), 39/1906, 27 Zilkade 1235 (5 Eylül 1820).

²³ BOA, Sadâret Mektubî Nezâret ve Devâir Evrakı (A.MKT.NZD.), 23 Safer 1279(20 Ağustos 1862).

²⁴ BOA, Bâb-ı Âsafî Divân-ı Hümayûn Siccillâtu Mühimme Defterleri (A.DVNS.MHM.d.), 24/197, 13 Zilhicce 981 (5 Nisan 1574).

²⁵ BOA, Hatt-ı Hümayunlar (HAT.), 651/31803, 11 Zilkade 1247(12 Nisan 1832).

²⁶ BOA, A.MKT.MHM., 296/21/3, 18 Şevval 1280 (27 Mart 1864).

²⁷ BOA, Yıldız Parekende Umumî (Y.PRK.UM.), 21/96 13 Mayıs 1307(25 Mayıs 1891).

Bu belgelerden görüleceği üzere idare, kuraklığa karşı yağmur duasını kuraklık karşısında bir çare olarak görmektedir. En azından Selanik ve Çanakkale örneklerinde olduğu gibi bunun karşılığını almış olduğu belgeler mevcuttur. Zira yağmur duasının asırlardır devam ettirilen bir uygulama olmasında ritüelin akabindeki süreçte yağmurun yağmış olmasının etkisi elbette göz ardı edilemez. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kuraklığa karşı modern sistemler üzerinde de çalışılmıştır. Örneğin Fransa'dan Degousee adında bir mühendis getirtilerek artezyen kuyusu açma çalışmaları başlatılmıştır.²⁸

b) Yağmur Duasının Edilgen Olduğu Belgeler

Yağmur duası ile ilgili tespiti yapılan bu tür belgelerde meselenin merkezinde yağmur duası yer almamakta olup duanın icrası sırasında zuhur eden – genellikle istenmeyen ve tatsız- hadiseler yer almaktadır. Esasında mevzubahis hadiseler yaşanmasa ve bunlar idareye yansımamış olsa o tarihlerde ilgili yerlerde yağmur duasının icrasından haberdar olmamız pek de mümkün görünmemektedir.

Yağmur duasının edilgen olduğu belgeler, doğrudan yağmur duasını ihtiva eden belgelere kıyasla Osmanlı ülkesinde daha geniş bir coğrafya hakkında bizlere bilgiler sunmaktadır. Bu tür belgeleri muhteva anlamında tetkik ettiğimizde kuraklığın nüksettiği zamanlarda gerek Müslüman gerekse de gayrimüslimler tarafından yağmur duası, Osmanlı ülkesinde icra edilmektedir.

Hristiyanların gerçekleştirdikleri veya planladıkları yağmur duası merasimlerinde memurların alaycı veya engelleyici tutumlarına yönelik şikayetler idareye yansımıştır. Böylesi durumlarda idare, hemen huzursuzluğa yol açan hususların araştırılması ve ortadan kaldırılması için harekete geçmiştir.

1899 yılında Hristiyan ahalinin günümüzde Bulgaristan sınırlarında yer Ahapolu'da yağmur duası yaparken bazı memurların bunlarla alay ettiklerine dair şikayet Rum Patrikliğinden idareye bildirilmiştir. Hemen ardından bu gibi memurların uyarılması hakkındaki tembihat Dahiliye Nezaretince Edirne Vilayetine yazılmıştır.²⁹ Bir diğer belgede ise Prepolye'de 1907 senesinde Hristiyanların yağmur duasına çıkmasına kaymakamın engel olduğuna dair gelen şikayetler üzerine bir tahkikat yapılmıştır. Yapılan tahkikat neticesinde ise kaymakamın böyle bir eyleme girmediği ortaya çıkmıştır.³⁰ Yağmur duası çerçevesinde halk arasında Hristiyan ahaliye yönelik olumsuz tutumdan kaynaklı mevzuların olduğu kayıtlar da yer almaktadır.

1858 senesinde Erzurum'da yapılan yağmur duasında Menzilci İbrahim adlı bir kişi yağmurun yağmama sebebinin Hristiyanlara gösterilen hürmetten kaynaklandığını ifade etmiştir. Bunun üzerine İdare tarafından bu tarz harekette bulunan

²⁸ Kemalettin Kuzucu, "Kıtlığa Karşı Yağmur Duası" Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi: Toplum, IV. cilt, 2015, s. 421.

²⁹ BOA, Dâhiliye Mektubî (DH.MKT.), 2221/13, 4 Rebiulevvel 1317 (13 Temmuz 1899).

³⁰ BOA, Teftişât-ı Rumeli Evrakı, Kosova (TFR.I.KV.), 165/16424, 8 Cemaziyelevvel 1325 (19 Haziran 1907).

kişilerin uyarılması, gerekirse de sürgün cezasının gündeme alınması istenmiştir.³¹ Yine 1909 yılında diğerlerine nazaran nispeten farklı bir vaka yaşanmıştır. Yozgat'ın İç nahiyesine giden Nalbant Hüsnü'nün kendisinden yağmur duası etmesini isteyen Hristiyanları tahkir ile reddetmesi ve devlet ricaline yönelik sarf ettiği olumsuz beyanatları sebebiyle şahıs hakkında adli tahkikatın başlatıldığı Yozgat Mutasarrıfı Mehmed Ali tarafından şifreli telgrafla Dâhiliye Nezaretine bildirilmiştir.³² Öte yandan bu olaya çok yakın tarihte ve Yozgat'a yakın bir yer olan Kırşehir'de bu kez Müslüman ahalinin yapmış olduğu yağmur duasıyla ilintili tahkikata yol açan bir vaka cereyan etmiştir. Kırşehir'de Kapıcı Camiinde cuma günü yapılan rahmet duasına müteakip kürsüye çıkan Hoca Vehbi Efendi yağmurun yağmamasına Hükümetin izniyle sanat icra eden ip cambazlarının sebebiyet verdiğini söylemiştir. Bunun üzerine halk, cambazhaneye hücum etmiş daha sonra olay büyümeden önlenmiştir. Konu hakkında Ankara Valisi, asla bir kargaşaya meydan verilmemesini ve suçlular hakkında gerekli adli işlemlerin başlatılmasını emretmiştir.³³

Görüleceği üzere, bu kayıtlardaki vakalarda İdarenin sorumluluk çerçevesinde hareket ederek herhangi bir kargaşaya meydan vermeden ve de kimsenin de rencide olmasına müsaade etmeyip derhal olaylara müdahale ettiği anlaşılmaktadır.

Çevre ve iklim tarihi özelinde tespitini yapıp muhteviyatını incelemiş olduğumuz ister doğrudan isterse de dolaylı olarak yağmur duasını ihtiva eden bu belgeler, düzenlendiği dönemde ve zikredilen yerlerde bir kuraklık hadisesinin yaşandığını bizlere kesin olarak göstermektedir.

IV. Yağmur Duası ile İlgili Tespiti Yapılan Belgelerin Mekânsal ve Takvimsel Dağılımı

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığının Belge Tarama Sisteminde yağmur duası ile ilgili tespitini yapmış olduğumuz belgeler, nerede ve ne zaman bizlere bu ritüelin icra edildiğini dolayısıyla da ilgili yer ve tarihlerde kuraklık hadisesinin cereyan ettiğini göstermektedir.

a) Mekânsal Dağılımı:

Konu hakkında tespiti yapılan belgelerdeki yerlerin dağılımı harita üzerinde gösterilmiştir. Burada yağmur duasının icra edildiği yerlerin Osmanlı ülkesinde Prepolye'den Erzurum'a kadar çok geniş bir coğrafyaya yayıldığı görülmektedir. Bu bakımdan geçmiş dönemlerde çok geniş bir alanın – en azından bu alandaki belirli yerlerin- kuraklıkla yüzleştğini ifade etmek mümkündür.

³¹ BOA, Meclis-i Vâlâ (MVL.), 578/50, 19 Rebiülahir 1275(26 Kasım 1858).

³² BOA, Dâhiliye Şifre (DH.ŞFR.), 414/26, 16 Mayıs 1325(29 Mayıs 1909).

³³ BOA, DH.MKT. 2853/47, 7 Haziran 1325(20 Haziran 1909).

 Tespiti yapılan belgelere göre Osmanlı ülkesinde yağmur duası yapılan yerler

b) Takvimsel Dağılım

Tespiti yapılan belgeler, iklim ve çevre zaviyesinden bakıldığında yağmur duasının ne zaman gerçekleştiğinin bilhassa kuraklığın hangi dönemlerde zuhur ettiğinin belirlenmesinde önemli bir ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuraklık günlük bir hadise olmayıp belirli bir dönemde kendisini hissettirmektedir. Bu yüzden ilgili belgelerimizden yola çıkarak hazırlanan aşağıdaki tabloda yağmur duasının icra edildiği günler alınmamış ay ve yıllar ile iktifa edilmiştir. Bu tablo bizlere mevcut belgeler ışığında hangi yerde ne zaman ve kaç defa bu duanın yapıldığını beyan etmektedir.

Tablodan görüleceği üzere en eski belge 1574, en geç tarihli belge ise 1909 yılına aittir. Yağmur duasının yapıldığı ayların genelde ekim-dikimin yapıldığı bahar aylarına tesadüf ettiği görülmektedir. Bunun yanı sıra elimizdeki bu veriler haziran, temmuz ve ağustos gibi döneminde kurak geçen yaz aylarının olduğuna da işaret etmektedir. Genel hatlarıyla baktığımızda bu alandaki evrak sayısının yakın dönemlere geldikçe belgelerin artması sebebiyle yoğunlaştığı görülmektedir. Bundan hareketle kuraklık hadisesinin belirli aralıklarla kendisini gösterdiği ilgili belgelerden anlaşılmaktadır.

YERLER	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
İstanbul				1880	1851			1848 1862	1820 1863			
Edirne				1574	1891							
Ahtapolu							1899					
Erzurum											1858	
Propelya						1907						
Selanik				1832								
Yozgat					1909							
Kırşehir						1909						
Çanakkale			1864									

Sonuç

İklim ve çevreye bağlı krizlerin iyice arttığı günümüzde ilgili alanların tarihsel geçmişine dönük araştırmalarda artış yaşanmaktadır. Arşiv kaynaklarının birinci el, yorumdan uzak, yalın veriler sunması meselenin arka planının daha net bir şekilde analiz edilmesine/ aydınlatılmasına imkan sağlamaktadır. Yapılacak çalışmalarda seçilecek kavram ve bunlarla kurulacak bağlamlar neticesinde ulaşılan bilgiler şüphesiz ki araştırmalara yeni perspektifler kazandırarak meselenin çok yönlü irdelenmesine ve farklı disiplinler tarafından da istifade edilmesine katkı sağlayacaktır. Örnek olarak seçtiğimiz yağmur duası kavramı ile ilgili literatüre baktığımızda çalışmaların daha çok ritüelin yapılış şekline yönelik araştırmalar olduğu görülmektedir. Bu kavramın daha çok dinî/inançsal taraflarıyla ele alındığı ise aşikârdır. Bu hususta yağmur duası; insanların kuraklığa karşı gerçekleştirdiği bir yakarış olması yönüyle ritüelin nerede ve hangi zamanlarda icra edildiği bilgisiyle, kuraklığın gerçekleştiği yer ve takvim konusunda bizlere veriler sunmaktadır. Bu bakımdan yağmur duası ile ilgili tespiti yapılan belgelerden yola çıkarak hazırlanan harita ve tablonun bilhassa iklim araştırmalarında pratik olarak kullanılmasına ve yorumlanmasına katkı yapacağı düşünülmüştür. Öte yandan belgelerin oluşturma pratiklerine ve içeriklerine değinilerek Osmanlı toplumunun ve idaresinin yağmur duasına bakışı ile bu ritüelin nasıl icra edildiğine dair de tafsilatlara yer verilmiştir. Böylelikle farklı disiplinlerin de faydalanabileceği veriler ortaya çıkmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

There has been a rapid increase in scientific research in the world and in our country, especially since the second half of the 20th century, for the solution of the problems that have arisen regarding the climate and the environment. The multidimensional examination of the issue necessitated the investigation of what kind of processes were experienced in the past periods in terms of environment and climate. As a result, research on environmental and climate history has begun.

It is possible to reach records on very different subjects on this wide geography from the Ottoman Archives related to the periods the Ottoman Empire ruled. Considering the states established today in the geography dominated by the Ottoman Empire, the Ottoman Archive is also the de facto archive of nearly forty countries. It is certain that this archive will provide very valuable data in studies on environmental and climate history. Identifying the terms on the subject and mastering the terminology of that period will provide great convenience to researchers in the studies to be carried out in the archive.

It is noteworthy that the studies conducted in the field of history, which can be considered as related to the environmental and climate history in our country, mostly focus on the results of the issue. In the studies, famine and migration which were caused by the factors such as drought, earthquake, flood, locust infestation and similar disasters that disrupt the rhythm of life were emphasized. The data obtained in these studies are likely to be sources for different disciplines.

Rain prayer is an important ritual against drought in almost all beliefs. The place and time of prayer give us precise information about the drought in that region. It is seen that the studies on the rain prayer are mostly about how this ritual is done when we check the literature. In terms of environmental and climate history, cases related to rain prayer can be used in terms of the place and time of drought. In this respect, documents related to the rain prayer were identified as a result of the search made through the Document Scanning System of the Directorate of State Archives. Only one of the documents related to the same case is used. It is seen that this ritual is performed by different beliefs in a wide geography from Erzurum to Yeni Pazar (Serbia-Novi Pazar) when the documents are analyzed. The documents belong to the years 1574-1909. Of course, there is a possibility to access new documents in searches with different methods. However, based on these documents we have reached, a statistics based on the place and dates where the rain prayer is performed can be obtained. When the contents of the documents are examined in detail, it is understood that the Ottoman administration regarded the rain prayer as the only and most effective mean against drought. In the sultan's decree dated 1848, it was stated that there was a great decrease in water due to the lack of rain. It was stated that there was no other measure to get rid of this situation other than pray, and it was requested to rain pray as in the past. In another document dated 1864, the result of the rain prayer and the appreciation of the result were reported to the administration. Since it has not rained in Biga and Gallipoli [Çanakkale] for a long time, the Government has instructed to pray for rain. Thereupon, it was reported to the Grand Viziership that it rained at the desired level after the prayers made in the mosques with the participation of children. In addition to these documents, there are different types of documents from which we can obtain information about the place and dates/period of the rain prayer in the context of the determination of drought. The reason for the production of these

documents is not the rain prayer, but the events that occurred during the execution of this ritual and reflected on the administration. If these events did not occur and did not reflect on the administration, we would not be able to obtain information about any drought event in the specified date and region. For example, in 1907, a complaint was made to the administration that the district governor prevented the Christian people from rain praying in Prepolye. As a result of the administrative investigation, it was revealed that the relevant district governor did not make such an obstacle. As can be seen, the development that led to the production of this document at that time was the claim made about the district governor. As a result of such a claim, we can obtain information that there was a drought in the region that led to the rain prayer. A map showing the places where the rain prayer was performed was prepared in order to use the documents related to the rain prayer in the Ottoman Archives, especially in environmental and climate history studies. Yet, the dates and places in the documents are shown on the table in order to analyze easily the periods of drought in the relevant places. While giving the dates in the table, only the months in which the documents were created are taken into account. The map and table created clearly show us where and when the rain prayer was performed in the documents identified.

It is certain that new documents and information can be reached in the researches to be made with the topics to be produced and the contexts to be established in the Ottoman Archives for the environmental and climate history.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı Âsâfi Divân-ı Hümayûn Siccillâtı Mühimme Defterleri (A.DVNS.MHM.d.)

Cevdet İktisat (C.İKTS.)

Dâhiliye Şifre (DH.ŞFR.)

Hatt-ı Hümayunlar (HAT.)

İrâde Dâhiliye (İ.DH.)

Meclis-i Vâlâ (MVL.)

Plan-Proje-Kroki (PLK.p)

Sadâret, Mektubî, Nezâret ve Devâir Evrakı (A.MKT.NZD.)

Teftişât-ı Rumeli Evrakı, Kosova (TFR.I.KV.)

Yıldız Mütenevvia (Y.MTV.)

Yıldız Perakende Umumî (Y.PRK.UM.)

Kitap ve Makaleler

Demren, Özlem: “Yağmur Yağdırma Ritüeli Çerçevesinde Ortaköy ‘Yağmur Duası’ “ *Türkbilig*, 2006/12, s. 76-77.

İğci Tijen, Çobanoğlu, Nesrin: “İklim Değişikliğinin ve İklim Değişikliğiyle İlgili Küresel Anlaşmaların Çevre Etiği Bakımından Değerlendirilmesi”, *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 7 (2), (2019), s. 130-146.

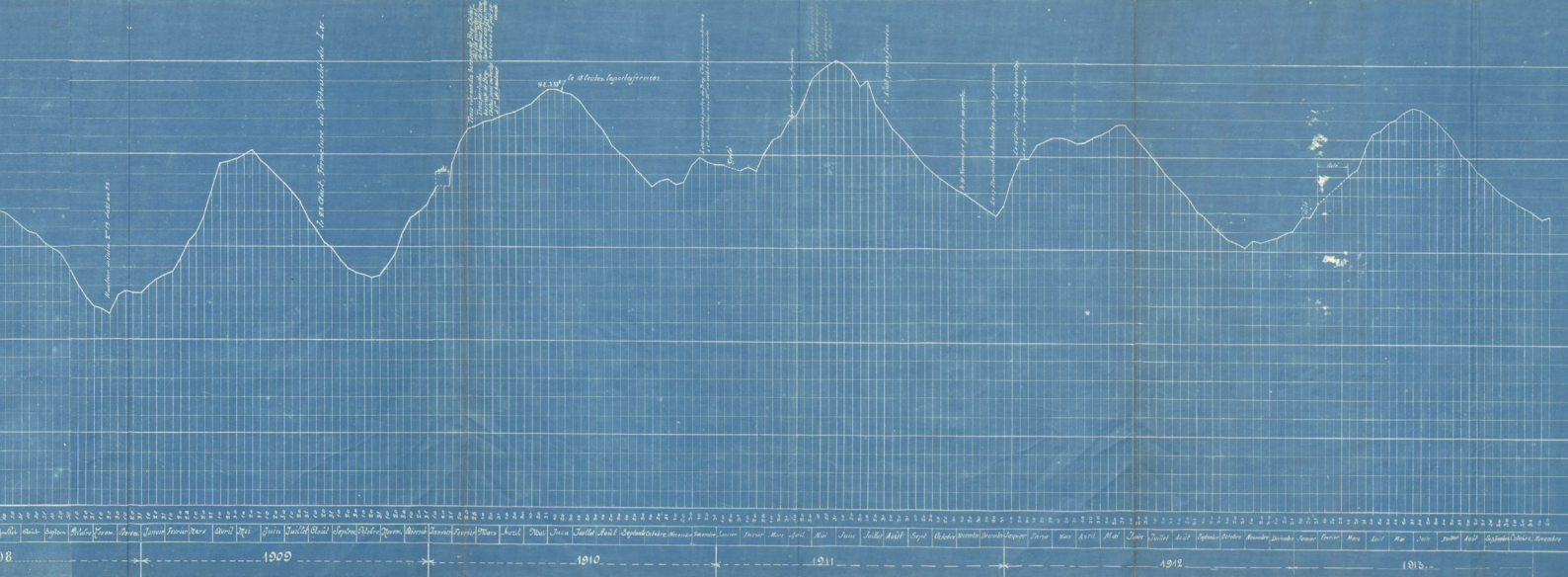
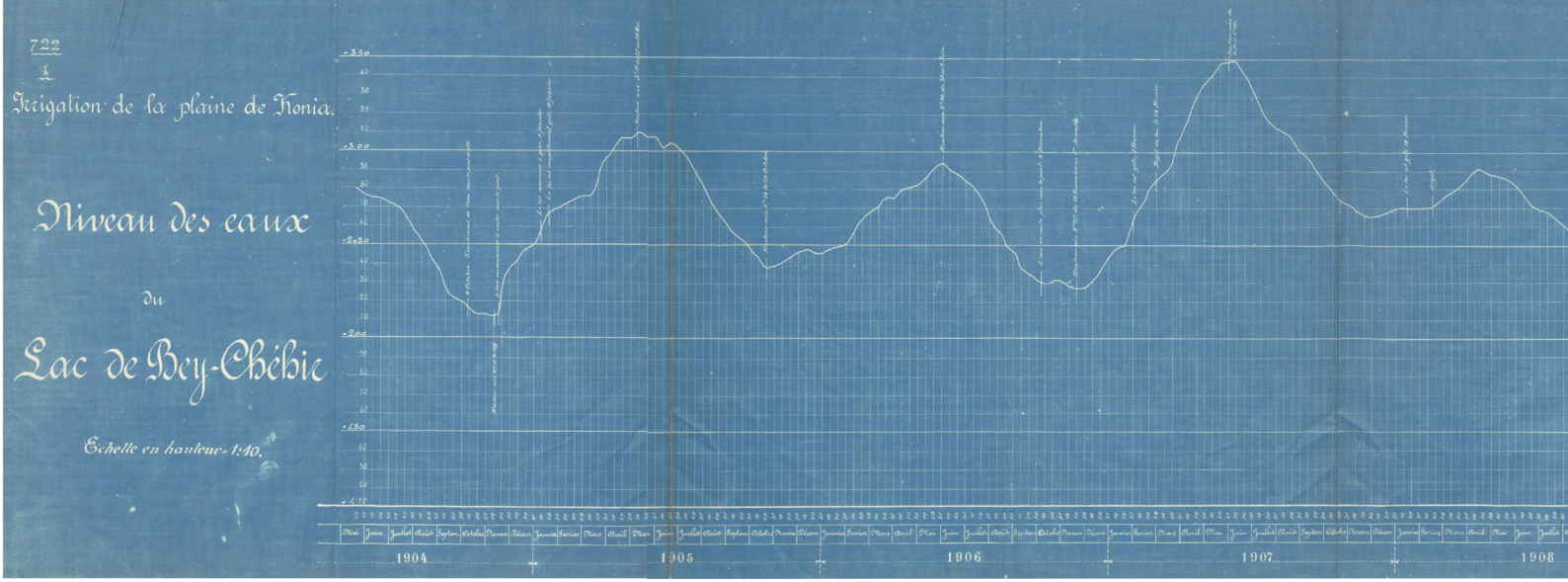
İlhan, Duygu: *Türkiye’de Benimsenen Çevre Etiği Yaklaşımları: Gönüllü Çevre Kuruluşları Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013.

- Kavas, Ahmet: “Osmanlı’da Yağmur Duası”, haz. Sabri Koz, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007, s. 225-242.
- Kuzucu, Kemalettin: “Kıtlığa Karşı Yağmur Duası” *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi: Toplum*, C. IV, 2015, s. 419-421.
- Sümer, Gülizar Çakır: “Türkiye’de Bilimsel Etkinlikler Üzerinden Çevre’nin Tarihsel Yolculuğu: 1960-2008 Dönemi” *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10. (2010), s. 239-260.
- Türkeş, Murat: “Küresel iklim değişikliği nedir? Temel kavramlar, nedenleri, gözlenen ve öngörülen değişiklikler”, *İklim Değişikliği ve Çevre Dergisi*, C. 1, S. 1, (2008), s. 26-37.
- Yenigün, İbrahim: *Günümüzle Karşılaştırmalı Değerlendirmeler Işığında Çevre Tarihi*, (Doktora Tezi), Harran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şanlıurfa, 2017.
- Wedding, Hartmann: “Dünyanın İklim Tarihi”, *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, C. 72, S. 72 (1969). s. 194-203.
- Vi An Lu, “XIV. ve XVII. Yüzyıllarda İklimsel ve Doğal Şartların Osmanlı İmparatorluğu’na Etkisi”, *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, , C. 4, S. 2, (Temmuz 2018), s. 216-240.

Elektronik Kaynaklar

- Mustafa Baktır, “İstiskā”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/istiska> (30.06.2021).

EKLER

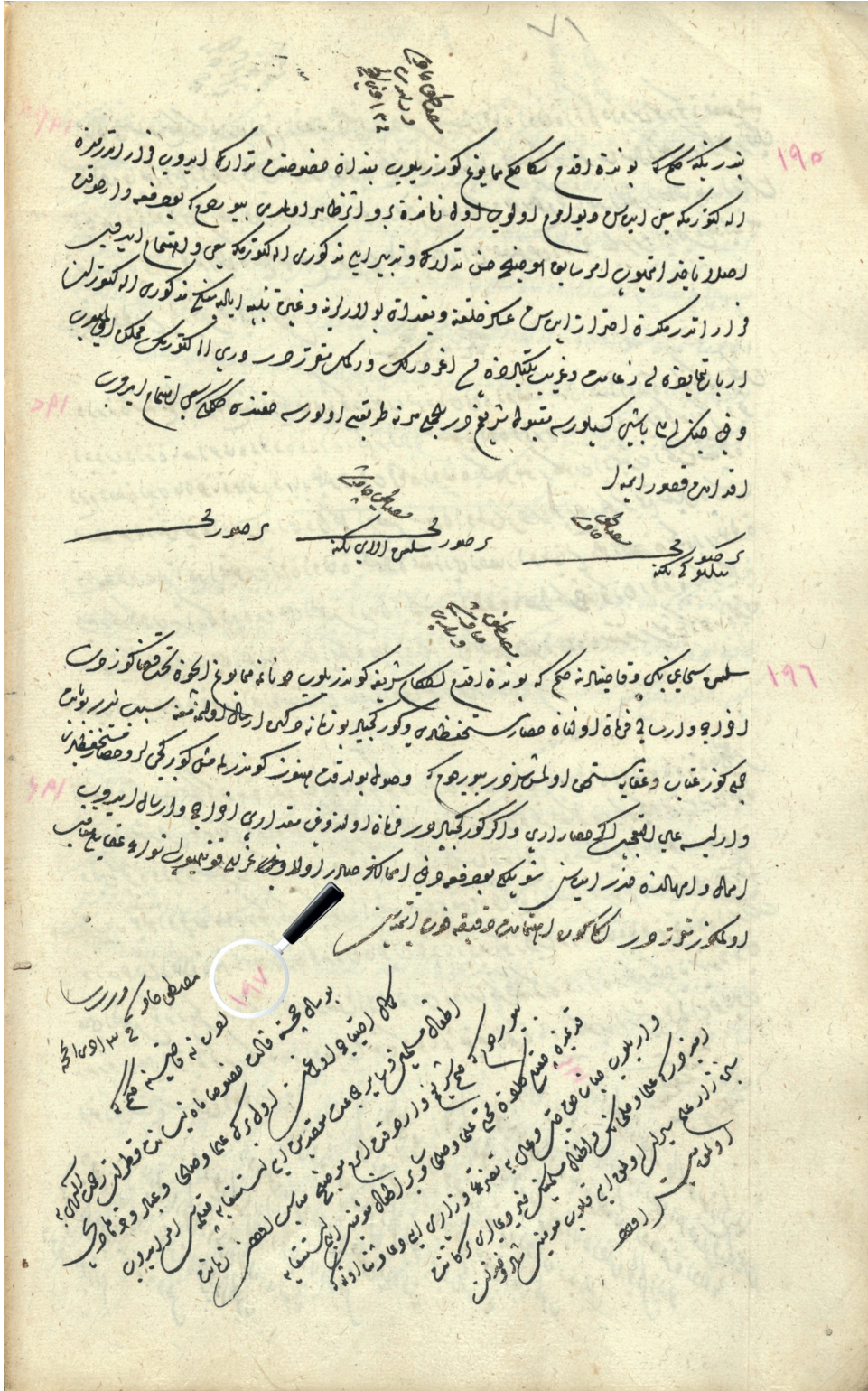

Ek 1:

Beyşehir Gölü'nün 1904-1913 yılları arasındaki su miktarını gösteren grafik

BOA, PLK.p., 2680

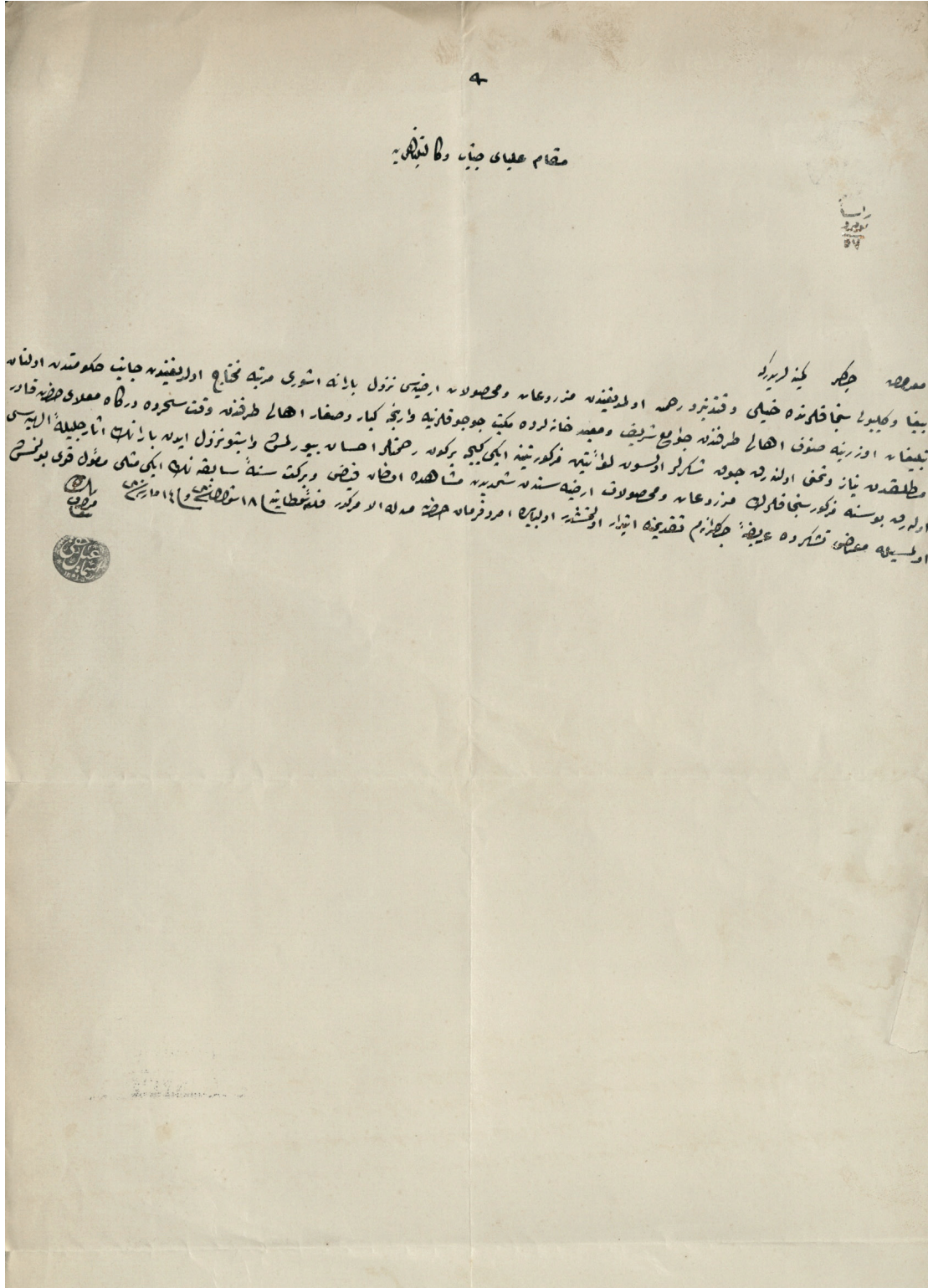
2 Muharrem 1332/1 Aralık 1913

Ek 2:

Yağmura şiddetle ihtiyaç duyulmasından dolayı nisan ayında ilim adamları, manevi şahsiyetler ve çocukların da katılımıyla yağmur duasına çıkılması hakkında Edirne kadısına yazılan hüküm.

BOA, A.DVNS.MHM.d., 24/197
13 Zilhicce 981 (5 Nisan 1574).

Ek 3:

Biga ve Gelibolu'da yapılan yağmur duası neticesinde ekili alanlara fayda sağlayacak miktarda yağmur yağdığı hakkında Biga Mutasarrıflığından Sadarete yazılan tezkire.

BOA, A.MKT.MHM., 296/21-3

14 Mart [1]280 (26 Mart 1864)